

İBN'ÜL-MEKARİM HASAN'IN KELİLE VE DİMNE'SİNDEKİ MİNYATÜRLERDE BÜYÜK SELÇUKLU MİNYATÜR SANATININ İZLERİ¹

Dr. Parisa SAHAFIASL²

ÖZET

Büyük Selçuklu dönemine ait minyatürlerden hiçbirinin günümüze ulaşmaması sebebiyle, bu dönemin minyatür özelliklerini ortaya çıkarması doğrultusunda, İncülular döneminde hazırlanan İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne'sindeki minyatürler incelenmiştir. Konusu aile ve siyaset üzerine olan Kelile ve Dimne'nin hikâyeleri, edebi manada oldukça derin bir anlam taşımaktadır. Bu hikâyelerin minyatürleri, ne kadar ilkel görünürseler görünsünler, tarihsel gelişim açısından çok büyük bir önem arz etmektedir. Çin sanatının etkilerinden uzak duran ve asıl kimliğini bulan İncülular dönemi minyatürleri ve akabinde yüzyıllarca varlığını sürdüren İran minyatür sanatı, Büyük Selçuklu minyatür sanatı üslubundan izler taşımaktadır. Büyük Selçuklu görsel sanatı, İran ve Türkiye'nin sonraki dönemleri için ilham veren eşsiz bir görsel kaynak olmuştur.

Bugün İngiltere Millî Kütüphanesinde bulunan ve Şiraz'da hazırlanan 13506 numaralı (707/1308 tarihli) Kelile ve Dimne nüshasının minyatürlerinin değerlendirmesi sonucunda, Büyük Selçuklu sanatının özellikleri, Moğol minyatür sanatı başta olmak üzere, daha sonraki dönemlerde devam etmiştir. Ancak İncülular döneminden sonraki dönemlerden, minyatürlerin daha detaylı çizilmesi, figürlerin gerçeğe daha yakın tasarlanması, kıyafetlerin süslemeleri, taç ve sarıkların çeşitlerinin ve mimari çizimlerinin sayılarının artmasını görmekteyiz. Büyük Selçuklu minyatür sanatından günümüze ulaşan bir eser mevcut olmamakla birlikte, kaynağını Büyük Selçuklu sanatından alan İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne'sindeki minyatürler, İncülular ve sonraki dönemlerin minyatür sanatının temel özelliklerinin oluşturulması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, Büyük Selçuklu, İncülular, Şiraz Ekolü, İran.

¹ Bu makale doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi BAP tarafından desteklenmiştir (Proje No: PYO.ILH.1904.18.002).

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı,

ORCID: 0000-0002-9762-8755, pazhuheshgar63@gmail.com

THE TRACES OF GREAT SELJUK MINIATURE ART IN THE MINIATURES OF KALILA AND DIMNA MANUSCRIPT BY IBNUL- MAKARIM HASAN

ABSTRACT

Since none of the miniatures belonging to the Great Seljuk period have survived to the present day, the miniatures of Ibnül-Mekarim Hasan prepared in the Inju period were examined to reveal the miniature features of this period. The stories of Kalila and Dimna, whose subject is about family and political upbringing, have a profound meaning in the literary sense. The miniatures of these stories, no matter how primitive they may appear, are of great importance concerning historical development. The miniatures of the Inju period, which stayed away from the influences of Chinese art and found self true identity and also Iranian miniature art, which continued to exist for centuries, bear traces from the style of the Great Seljuk miniature art. Great Seljuk visual arts has been an unparalleled visual reference for Iranian and Turkish art during the following periods.

As a result of the evaluation of the miniatures of Kalila and Dimna, numbered 13506 (dated 707/1308), which is in the National Library of England today and prepared in Shiraz, the traces of the Great Seljuk art continued in the later periods, especially in the Ilkhanid miniature art. However, we can see that the miniatures are drawn in more detail, the figures are designed closer to reality, the decorations of the clothes, the varieties of crowns and turbans and the number of architectural drawings are increasing after the period of the Inju period. As a result, although there are no works of miniature art of the Great Seljuks, the miniatures in Ibn al-Mekarim Hasan's Kelila and Dimna, which are based on the art of the Great Seljuks, are fundamental in terms of the creation of the basic features of miniature art of the Inju period and later periods.

Keywords: Miniature, Great Seljuk, Inju Period, Shiraz School, Iran.

GİRİŞ

Edebi eserler, bir milletin düşünce ve inançlarını, anlayışlarını ve kültürünü anlamak için en önemli kaynaktır. İran kültürüne ve edebiyatına çok değer katan, temel konusu ahlak ve siyaset olan Hint kökenli Kelile ve Dimne, önemli edebi kaynaklardan biridir. Kelile ve Dimne'nin asıl nüshası Sanskrit diliyle Beydeba tarafından kaleme alındığı bilinmektedir. Kelile ve Dimne hikâyeleri, devlet büyüklerini uyarmak ve genel olarak insanlara dürüstlük ve cömertlik gibi kavramları öğretmek amacıyla yazılmıştır. Bu hikâyeler çağlar boyunca yazarlar ve sanatçılar tarafından önemli bir ilham kaynağı olarak benimsenmiştir. Kelile ve Dimne'nin üstün seviyede edebi ve eğitici özelliklere sahip olması nedeniyle, minyatür sanatı tarihinde büyük bir değer kazanmıştır. Kelile ve Dimne hikâyeleri, görselleştirmeye yönelik bir kaynak olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Şiraz'da hazırlanan ve Büyük Selçuklu döneminin izlerini taşıyan en önemli minyatürlü nüsha, bugün İngiltere Millî Kütüphanesinde 13506 Numara ile kayıtlı bulunan Kelile ve Dimne adlı eserdir. 707/1308 tarihli Kelile ve Dimne nüshası İncülular yönetimi sırasında (1303-1357) hazırlanmıştır.

Eserin üslup bakımından önemli minyatürleri ihtiva etmesine rağmen, tez veya kapsamlı ve ayrıntılı bir araştırma konusu olarak çalışılmamıştır. Bu çalışma kapsamında, adı geçen Kelile ve Dimne nüshasının 67 adet renkli minyatürü esas alınarak Selçuklu ekolünün özellikleri değerlendirme konusu yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın kapsamında karşılaştırma yöntemi ile elde edilen bilgiler, İngiltere Milli Kütüphanesi, Fransa Milli Kütüphanesi, Metropolitan Müzesi, Oxford Buldilyan Kütüphanesi, Smithsonin Asya Sanat Müzesi, Londra Victoria ve Albert Müzesi, Kelyuland Müzesi, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, Berlin Milli Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi Eşmolin Müzesi, Fitz William Müzesi ve Walters Koleksiyonundaki el yazmaları ve seramiklerinin incelenme yoluyla üretilmiştir. Büyük Selçuklu Dönemine ait minyatürlerden hiçbirinin günümüze ulaşmaması sebebiyle, İncülular ve Anadolu Selçuklu minyatürlerini incelenerek, Büyük Selçuklu dönemi minyatür özellikleri ortaya çıkmıştır. İran miyatür sanatını etkileyen İncülular dönemine ait minyatürler, Bağdat ve Selçuklu okullarının eserleri ile karşılaştırıldığında, kompozisyon ve üslup bakımından büyük ölçüde benzerlik göstermektedirler.

1. İNCÛLULARIN SANATA BAKIŞI

Fars eyaleti ve özellikle merkezi olan Şiraz, İlhanlılar döneminde İranın büyük ve zengin merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. İlhanlıların ardından Şiraz'da hüküm süren İncülular, 1303-1357 yılları arasında İran'ın Fars ve İsfahan bölgelerinde hüküm süren bir hânedandı. Kurucusu Şerefeddin Mahmud Şah'ın İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han tarafından incüluların (hassa arazi) idaresiyle görevlendirilmiş olmasından dolayı hânedan bu adla anılmıştır (Kurtuluş, 1999: 280).

Şiir ve edebiyata yakınlığıyla tanınan İncüluların Sultanı Ebû İshak şair ve âlimleri himaye etmiş, Hâfız'ı himayesine alarak kendisine maaş bağlamıştır. Birçok mimari eser yaptırarak Şiraz ve etrafının bayındır hale getirilmesi için çalışan Ebû İshak, Şiraz Eski Camiine Hudâhâne adıyla bir imaret eklemiş, bazı eserleri de onarmıştır. Şiraz'ı ziyaret ettiğinde Ebû İshak ile görüşen İbn Battûta onun iyiliksever ve âdil bir hükümdar olduğunu söyler. Annesi Tâşî Hatun dinî yapıların inşasına öncülük etmiş, 744 (1343) yılında Şiraz'daki Şah Çerağ'ın üzerine yüksek bir kubbe ve onun yanına bir medrese yaptırarak geniş bir külliye meydana getirmiştir (Kurtuluş, 1999: 281).

2. İNCÛLULAR DÖNEMİNİN MİNYATÜRLERİ (ŞİRAZ EKOLÜ)

İlhanlı sonrasında İran minyatürü mahallî devletlerin ve hânedanların himayesinde gelişme göstermiştir. Bunların başında gelen İncü hânedanı dönemi, XIV. yüzyıl başında Irak'la irtibatı olan ana hususiyetleriyle mahallî bir anlayışa sahip çok renkli minyatürleriyle tanınmaktadır. İlhanlı hükümdarları siparişleri sonucu XIII. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış bazı eserlerle Selçuklu resim geleneğini devam ettirirler (Beksaç, 1999:435). İncülular hakimiyetinden günümüze gelen minyatürlü yazmalarda ortak bir üslup dikkati çeker. Genellikle metin arasında yer alan minyatürlerin en belirgin özelliği, kompozisyonların zemine gelişimi, zeminin kırmızı veya sarı renge boyanışdır. Figürler, hikâyeci anlatıma uygun olarak resim yüzeyinde irilikleriyle dikkati çekerler.

Kompozisyonlar, manzara ve mimari elemanlar basittir. Zemin ve giysilerdeki süslemelerde Selçuklu devrinin etkileri hissedilir.

İncülular döneminde, İncülular, Celayirliler ve Muzafferiler ile güç kavgaları devam etmesiyle birlikte, dönemin içerisinde İranın Şiraz şehri sanatçılar için en güvenilir yer olarak bilinmektedir (İzzeddin İbnü'l-Esir, 2008: 328-329; Fazlullah, 2013: 51; El-Cûzcânî, 2011: 87; Ayetî, 1346 h.ş.: 91-108; Zerkub Şirazî, 1350 h.ş.: 85). Ebu İshak'ın büyük bir kütüphanesi olduğu ve orada minyatür sanatçıları, hattatlar ve tezhipçilerin nüshalar üzerinde çalıştıkları söylenir (Ajand, 1392 h.ş.: 179). Dönemin yaşanan güç kargaşalarının sanat üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerin sonucunda çalışılan minyatürlü nüshaların boyutlarının küçülmesine neden olmuştur.

Bu araştırmanın ilk aşamalarında, İncülular döneminde yapılan minyatürlerin özellikleri ortaya çıkartılmıştır. Bu özellikler bunlardan ibarettir:

Arka fonları saydam ve parlak kırmızı renk ile kapatılması, sıcak renklerin (sarı, kırmızı, turuncu ve bu renklerin tonları) tercih edilmesi, arka fondaki kırmızı zemin üzerinde büyük çiçeklerin çizilmesi, dikdörtgen ve eni az olan çerçevelere yerleştirilmesi, basit manzaralar ve figürler içermesi, hayvan ve insan figürlerin başlarının etrafında hale bulunması, arka fonda birbiriyle örtüşen kayalardan oluşan dağların resmedilmesi, insan figürlerin kıyafetlerinin üzerinde süslemelerin yer alması, insan figürlerinin uzun saçlı, yuvarlak yüzlü, çekik gözlü ve küçük ağızlı olarak nakş edilmesi, insan yüzlerinde ağız ve burun kırmızı renk ile çizilmesi, insan ve hayvanın yüzleri üç çeyrek açıdan resmedilmesi, insanların yüzlerinin karakteristik özelliklere sahip olmaması, insan ve hayvanın başlarının bedenden daha büyük tasvir edilmesi ve yeni kompozisyonların kullanılması. Yukarıdaki zikredilen tüm özellikler, 13506 Numaralı ve 707/1308 tarihli Kelile ve Dimne nüshasında da bulunmaktadır.

3. İBN'ÜL-MEKARİM HASAN'IN KELİLE VE DİMNE'Sİ HAKKINDA BİLGİLER

Kelile ve Dimne-i Behrâm Şâh adı ile bilinen, 442 yapraktan oluşan nüsha, günümüzde hazırlanan sertabsız ve miklebsiz küf yeşili cilde sahiptir (Resim 1). Nüshanın f.2r sayfasının dışında, ilk ve son sayfaları, yazısız bırakılmıştır. Nüshanın f.2r sayfasında (Resim 2) Arapça dili ile şu kelimeler yazılmıştır:

”کتاب کلیلہ و دمنہ بالفارسیہ المصوّر فی التواریخ 5“

Transkripsiyonu: kitap-ı Kelile ve Dimne bi-l Farsiye el-musevir fit-tevarih 5 [...].

Tercümesi: Farsça dilinde Kelile ve Dimne kitabı beş [...] tarihlerde görselleştirilmiştir.

Sayfaların tamamı 220 mm. yüksekliğinde ve 110 mm. genişliğindedir. Dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış bölüm başlıklarında sülüs hat kullanılmıştır (Resim 3). Asıl metninde ise nesih başta olmak üzere, müverrek (yapraklı) kûfi, sülüs ve rik'â yazı türleri uygulanmış olup, sayfaların çoğu 23 satırdan oluşmaktadır (Resim 4). Nüshada kullanılan yazı renkleri (yazı mürekkepleri) oldukça zengin ve geniş bir yelpazeye sahiptir.

Metinde başlıklar dâhil olmak üzere, kelimeler siyah, yeşil, altın, gümüş, sarı, lacivert, beyaz ve kırmızı renkleri ile yazılmıştır (Resim 5). Metinde başlıklar, Kuran âyetleri, şiirler, özel isimler, “hikaye, mesela, söyledi, ama, diğer, birinci, ikinci” ve buna benzer kelimeler ve vurgulamaya ihtiyacı olan bazı cümleler renkli ve daha büyük (bazen sülüs hattı ile) yazılması görülmektedir. Nüshada cümlelerin bittiği yer, nokta yerine küçük bir çiçek çizilmiştir (Resim 6). Nüshanın f.2v ve f.3r sayfalarında kabul töreni konulu iki minyatür yer almaktadır (Resim 7). Nüshanın f.2v ve f.3r sayfaları dâhil olmak üzere, f.3v, f.4r, f.4v, f.5r ve f.209r sayfalarında tezhip çalışmaları yer almaktadır (Resim 8). Ayrıca minyatür içeren tüm sayfalarda, minyatürlerin etrafında zencerek motifini ihtiva eden çerçeveler görülmektedir (Resim 9). Nüshadaki toplam 5 tezhip ve 67 minyatürün bazıları tahribata uğramıştır. Minyatürlerdeki bazı canlı figürlerinin taammüden tahrip edildiği fark edilmektedir. Nüshanın f.209r sayfasında yer alan ketebesine göre hicri 707 (1307-1308) yılında İbn’ül-Mekarim Hasan³ tarafından istinsah olup, tezhip ile süslenmiştir (Resim 10). Nüshanın minyatürleri de İbn’ül-Mekarim Hasan tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Zira X. yüzyılda İran’ın Şiraz kentinde doğan Lisâni-yi Şîrazî, Mecma’ul-Esnaf adlı eserinde “muharrir” yazar ve müstensih olarak, tezhip ve minyatür sanatı ile uğraşan kişi olduğunu kaydeder.⁴

4. NÜSHANI MİNYATÜRLERİNDEKİ KONULAR

Kelile ve Dimne’nin konusu daha çok ailevi ve siyasi terbiye üzerinedir. Ancak yeri geldikçe ferdi ahlaka da göndermeler yapmaktadır (Karaismailoğlu, 2002, 211). Kelile ve Dimne kitabını oluşturan bölümlerin başlıkları şunlardan ibarettir: 1-Aslan, Öküz ve Çakal, 2- Dimne’nin Durumunu Tetkik, 3- Tasmalı Güvercin, 4- Baykuş ve Karga, 5- Maymun ile Kaplumbağa, 6- Âbid ve Gelincik, 7- Fare ile Kedi, 8- Hükümdar ile Kuş Fenze, 9- Aslan ile Çakal, 10- Dişi Aslan, Avcı ve Çakal, 11- Hiblâr, Bilâr ve İranduht, 12- Âbid ile Misafir, 13- Seyyah ile Kuyumcu, 14- Şehzade ile Arkadaşları, 15- Güvercin, Tilki ve Balıkçıl Kuşu.

Or 13506 no’lu Kelile ve Dimne nüshasındaki minyatürlerin konuları ise şu şekildedir: Sultan ve saraylılar, leoparlar, atlar ve şahin (kabul töreni), tahta oturmuş sultan ve arkasında çapraz şekilde mızrak tutan iki askerle önde nöbet tutan iki aslan (kabul töreni); Anuşirvan ve Burzuye; hikmet sahibi dört kişinin konuşması; Hindistan’a gitmeden önce tavsiyeler alan Burzuye; Burzuye Anuşirvan’a Kelile ve Dimne hakkında malumat vermesi; bir adam ile maskeli hırsız; bir adam ile kudurmuş deve; Debşelim ile Beydeba (on bir kez konu olarak minyatürü çizilmiştir); dülger ve maymun; aslan ile leopar, kurt, koç (dağ keçisi) ve Dimne; aslan, koç (dağ keçisi), Dimne ve Şanzaba adlı bir öküz; kadının kızın aşığını öldürmeye çalışması; kadı, hacamatçı, ayakkabıcı ve onun yaşmaklı eşi; adamın karga yavrularını öldüren yılanı öldürmesi; tavşan ve aslanın su dolu kuyudaki yansımalarına bakmaları;

³ Yazarın diğer eserlerine bakıldığında, tam adı İbn’ül-Mekarim Hasan b. Muhammed el-Hattat olduğu anlaşılmaktadır (Bkz.: Huddari Nayini, 1393 h.ş.: 86).

⁴ F2406/1 nolu Mecma’ul-Esnaf nüshası İran Millî Kütüphanesinde muhafaza edilir (ayrıca Bkz.: Şîrazî, 1345 h.ş.: 6).

Dimne ve Şanzaba, aslan, kurt, çakal, leopar ve karganın haince deveye saldırmaları; ağızlarındaki bir çubuğa tutunmuş kaplumbağayı havada taşıyan ördeklerin köylüler tarafından şaşkınlıkla izlenmesi; Kelile, Dimne, kurt ve leopar tarafından izlenen Şanzabaya aslanın saldırması; ağacın içinde gizlenen adamın çalınan para hakkında kadıya yalan söylemesi; leoparın Dimne'nin hainliğini aslanın annesine anlatması; aslan ve annesi; aslan, Kelile, Dimne, leopar ve kurtlar; yalan söyleyen bâz-dârın⁵ elindeki şahinin aniden saldırarak onun gözlerini oyması; karga ve tasmalı güvercinler; karga ve ceylan; ayın sudaki yansımaya bakan filin tavşan tarafından kandırılması; tavşan ile bülbülün kedi ile istişaresi; keçisinin köpek olduğu iddiasıyla bir âbidin kandırılması; şeytanın, hırsızı uyuyan âbidin ineğini çalmaya teşvik etmesi; yatağın altındaki marangozun eşini ve onun aşığını dinlemesi; âbidin kızı fareye sunması; baykuşların kargalar tarafından mağaranın içinde yakalanmaları; yılan ve kurbağalar; maymunun kaplumbağanın üzerine binmesi; maymun ve kaplumbağa; aslanın eşiği öldürmesi; âbidin yanlışlıkla yağ çömleğini kırması; beşikteki çocuğu yilandan koruyan gelinciğin âbid tarafından öldürülmesi; fare ve kedi; hükümdarın, oğlunun gözünü çıkaran Fenze adlı şahinle konuşması; aslan, çakal, leopar ve kurtlar; aslan, annesi ve iki ceylan; brahman rahiplerinin Heblâr'ın rüyalarını yorumlamaları; Heblâr ile büyük filozof Kebariyon; Heblârın eşi İranduht ve iki oğlu; rahiplerin yaptığı rüya yorumuyla ilgili olarak Heblâr'ın veziriyle konuşması; Heblâr'ın vezirinin bilge adama danışması; Heblâr'a ait beyaz fil; Heblâr'ın diğer filleri; Heblâr'ın devesi; Bilâr ile İranduht; Heblâr ile İranduht; bir çift güvercin; Heblâr, İranduht ve Bilâr; seyyah, maymun, yılan, aslan ve kuyumcu.

5. MİNYATÜRLERİN KOMPOZİSYONLARI VE KOMPOZİSYONU OLUŞTURAN ÖĞELER

Nüşanın minyatürleri hikayelerde geçen önemli sahneleri, insanlar ve hayvanların konuşmaları ve bir araya gelmeleri göstermektedir. Üslup bakımından ilgi çekici özelliklere sahip olan minyatürlerde, çoğunlukla simetrik kompozisyon görülmektedir. Ancak hayvan karakterleri arasında kavga ve çekişme olan hikayelerde sanatçı kargaşa olaylarını sahnelemek için simetrik olmayan kompozisyon kullanmıştır. Örnek olarak “aslan ve öküz” ve “aslan ve deve” karakterleri arasında kavga ve çekişme olan minyatürlerde daha hareketli ve simetrik olmayan kompozisyon görmekteyiz (Resim 11, 12). Nüşada genelde iki boyutlu, gölge ve perspektifi olmayan, basit ve az unsurlardan oluşan minyatürlere yer verilmiştir. Minyatürlerde perspektif bulunmaması sebebiyle, derinlik etkisi figürlerin arka arkaya dizilmesi ile oluşturulmuştur (Resim 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19).

Hikayelerin bazıları kapalı mekanlarda (sarayda, evde) diğerleri ise açık mekanlarda (doğada) gerçekleşmesine rağmen bütün minyatürlerde az da olsa yeşillik ve çiçek tasvir edilmiştir. Başka bir deyimle minyatürlerin tam olarak hangi mekânı temsil ettikleri anlaşılmamaktadır. Nüşanın minyatürleri düzen açısından değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak simetrik dikey düzenlemeyle karşılaştırılır.

⁵ Farsçada bâz “doğan” ve dâr “sâhip olan” ile bâz-dâr, Kuşçu, avcı, doğancı anlamına gelmektedir.

Nüshada, Kelile ve Dimne'nin hikâyelerini sahneleyen 67 minyatürden, 35 minyatürde dikey eksene bağlı simetrik kompozisyon, 17 minyatürde üçgen kompozisyon, 11 minyatürde yatay kompozisyon, 3 minyatürde dengeli-kareli kompozisyon ve 1 minyatürde diyagonal kompozisyon düzenlemesi bulunmaktadır. Nüshanın minyatürlerinde kompozisyonu oluşturan öğeler incelendiğinde belirginlik, sadelik, şema, ritim, kontrast, perspektif, doku, bütünlük, denge ve oranlar açısından benzerlik arz etmektedir. Minyatürlerin kompozisyonlarında belirginlik ögesi, hikâyelerin en önemli anımı görselleştirme ile sağlanmıştır. Ancak Debşelim ve Beydeba'nın karşılıklı konuşmalarını sahneleyen minyatürler ve karşılıklı konuşma konulu diğer minyatürler kompozisyon ve şemalar açısından benzer özellikler taşımaktadır. Minyatürlerin kompozisyonlarında sadelik ögesi, az unsurların resmedilmesi ile sağlanmıştır. Ritim ögesi ise, figürlerin arka arkaya dizilmesi ve minyatürlerin üst ve alt kısımlarındaki oval veya beşgen şekiller ve dalgalı yeşil çizgilerin resmedilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Minyatürlerde ritim haricinde ortamı hareketlendiren diğer öğe, zıt renklerin kontrastlılığıdır. Nüshanın minyatürlerinde tıpkı diğer minyatürler gibi perspektif algısı bulunmamaktadır. Üstelik her minyatürde sadece bir olay sahnелendiği için perspektif olmayışı bir eksiklik olarak hissedilmemektedir. Kompozisyonu oluşturan öğelerden biri sayılan doku, minyatürlerdeki nakşedilen süslemeler ile sağlanmıştır. Bütünlük ögesi ise çoğu minyatürlerde pek uygulanmayan bir öğe olarak farkedilebilmektedir. Örneğin çoğu minyatürlerde bazı insan ve hayvan figürleri başta olmak üzere, perde ve diğer nesnelere çerçeve dışında tutulmuştur. Nüshanın çoğu minyatürleri simetrik kompozisyona sahip olduğu için denge ögesi belli bir şekilde algılanabilmektedir. Hikayeleri doğada geçen minyatürlerde, genelde arka fonda simetrik olarak iki ağaç görmekteyiz. "Kargalar ve baykuşlar" hikayesinde nüshanın diğer minyatürlerinden farklı bir arka fona sahip olduğunu görmekteyiz. Kompozisyonu simetrik olmayan minyatürlerde, denge ögesi sahneyi dolduran süslemeler ile sağlanmıştır. Minyatürlerde oranlar ögesi dönemin özelliklerinin kapsamında değerlendirilebilmektedir. Örneğin insan ve hayvanların başları bedenlerinden daha büyük tasvir edilmiştir. Nüshanın minyatürlerinde belirgin ufuk çizgisi çizilmemiştir. Ayrıca nüshanın tüm minyatürlerindeki şekiller, kontür tekniğini kullanarak belirginleştirilmiştir.

6. MİNYATÜRLERDEKİ FİGÜRLER

Minyatürlerdeki figürler, insan figürleri, hayvan figürleri, şeytan figürü, bitki figürleri ve nesne figürleri olmak üzere beş ayrı başlık altında izah etmek mümkündür. Buradaki insan ve hayvan figürlerin güç ve statülerine göre minyatürün sağ veya sol kısmında yerleştirilmesi dikkat çeker. Başka bir deyişle, insan veya hayvan figürün gücü üstün ise sağda, aksi takdirde sol tarafta resmedilmiştir. Böyle bir dizilişin nedeni de eskiden beri var olan ve hemen hemen her kültürde kabul bulunan dini inançlardır.⁶

⁶ Örneğin İslami gelenekte bir ölüye sorgu melekleri sağ taraftan yaklaşırsa, onun sorgusunun kolay ve cennetlik olduğunu, eğer sorgu melekleri sol taraftan yaklaşırsa, onun sorgusunun zor ve cehennemlik olduğunu gösterir. İslam'da sağ elle yemek yemenin; tuvalete sol ayakla girip, sağ ayakla çıkılmasının, yazı yazmaya sağ taraftan başlanmasının da önemi vardır. Ayrıca İslam inancına göre sağ kelimesi, hak olan, sevilen, hayırlı ve uğurlu sayılan bir taraf; sağ el de bolluk, bereket, ayrıca hayır ve bereket, kabul etme, hâkimiyet, kuvvet ve cömertlik anlamına gelmektedir. Sağ el, sağ ayak, sağ taraf gibi her türlü işe sağdan başlanması da uğur, hayır ve bereket anlamını taşımaktadır. Sağ kelimesine verilen benzer değerlerin daha eski çağlara da uzandığı görülmektedir.

6.1. İnsan Figürleri

Minyatürlerdeki insan figürleri, erkek figürleri, kadın figürleri ve çocuk figürleri olmak üzere üç ayrı başlık altında izah etmek mümkündür. İnsan figürleri envanterinde yüz yirmi üç erkek figürü, on bir kadın figürü ve bir çocuk figürü yer almaktadır. Buradaki erkek figürlerin sayısının kadın ve çocuk figürlerin sayılarından çok olması sadece hikâyelerin içeriklerinden kaynaklanmaktadır.

Nüşanın minyatürlerinde erkekler ve kadınların desenli kıyafetleri birbirlerine benzer bir şekilde çizilmiştir. Ancak taç, sarık ve şapkalardan figürlerin erkek, kadın ve hükümdar olduklarını anlamaktayız. Hükümdar, onun eşi ve Beydeba diğer figürlerden daha üstün makama sahip oldukları için tahta oturmakta ve başlarında taç bulunmaktadır. Ayrıca Or 13506 nolu Kelile ve Dimne nüshasının minyatürlerinde Debşelim, Beydeba ve berehmenlerin kıyafetlerinin dışında, diğer şahsiyetlere ait kıyafetler birbirlerine yakın benzerlik arz ederler. Bu durumda, sultan veya mevki sahiplerinin figürlerinin bulunduğu minyatürlerde, onları diğer figürlerden ayırt etmek amacıyla, ya başlarında taç çizilmiştir veya el hareketlerinden mevki sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

6.1.1. Erkek Figürleri

Minyatürlerde yüz yirmi üç erkek figürü resmedilmiştir. Nüşanın her bölümün başlangıcında Debşelim ve Beydeba'nın karşılıklı konuşma sahnesi yer almaktadır. Bu sahneden toplam on bir minyatür sahnesi resmedilmiştir. Söz konusu minyatürlerde Debşelim figürü sabit bir şekilde (oturmuş ve elleri göğsünün önünde tutmuş halde) tasvir edilmiştir. Fakat Beydeba'nın el hareketleri bazen farklı tasvir edilmektedir. Birkaç istisna haricinde genelde karşılıklı konuşma sahnelerinde ellerini uzatan şahıs mevki sahibi, ellerini göğüs önünde tutan şahıslar ise muhatapları temsil etmektedir. Diğer erkek figürleri bilinmeyen sultan, vezir, saraylılar, askerler, hikmet sahibi, filozof, bilge adam, brahman rahibi, hırsız, dülger, marangoz, aşık adam, kadı, hacamatçı, ayakkabıcı, köylüler, bâz-dâr, âbid, seyyah ve kuyumcu olarak betimlenmiştir.

Orta boylu ve dolgun vücutlu tiplerinin çizilmesi, genellikle ayakta veya oturma halinde ve başları normal boyutlardan daha büyük ve biraz eğimli tasvir edilmesi, figürlerin başlarının etrafında altın yaldızlı yuvarlak hale bulunması⁷, figürlerin başlarında sarık⁸ veya taç görülmesi, çoğu erkeklerin yüz şekillerinin kadın yüzlerine benzemesi⁹, yüzlerin genç yaşlarda tasvir edilmesi¹⁰, figürlerin hareketsiz ve donuk şekilde resmedilmesi ve yüzlerin hiçbir his ifade etmemesi, erkek figürlerinin özelliklerindedir.

(Bkz.: Sandalcı, 2007: 2607-2615).

⁷ Figürlerin başlarının etrafında hale bulunması, önceki dönemlere ait eserlerde (Maniheist minyatürlerde, Bağdat ekolü minyatürlerinde ve Büyük Selçukluların sanat eserlerinde) de var olması söz konusudur. Bu nüshada hale resmedilmesinin nedeni, kutsallık anlamında değil, figürlerin başlarını arka fondan ayırıp belirginleştirmektir. Ancak İncülular döneminin son yıllarına ait minyatürlerde, figürlerin başlarının etrafında hale çizilmesi geleneği ortadan kalkmıştır. F.69v nolu minyatürdeki kadı figürün başının etrafında dikkörtgen bir hale görülmektedir.

⁸ Sarık takma geleneği, İslam dönemi minyatürlerin ve İran'ın Horasan bölgesi Türklerinin giyim kuşam geleneklerinden sayılmaktadır.

⁹ Özellikle genç erkek ve kızların yüzleri aynı çizilmiştir. Bazen erkekler sakal ve bıyık ile resmedilmiştir.

¹⁰ Örneğin f.69v sayfasında, ağacın yapraklarında gizlenen ihtiyar, genç, siyah saçlı ve siyah sakallı olarak çizilmiştir.

Nüşhanın f.86v sayfasında görülen bâz-dâr figürü ve elindeki şahin (Resim 20, 21), Moğollar ve Orta Asya Türk topluluklarında yırtıcı avcı kuşların evcilleştirme geleneğine işaret eder (Resim 22). Buradaki bâz-dâr figürü, Kırgızistan'da yaygın olarak kullanılan kalpak denilen geleneksel şapka takmaktadır.¹¹ Erkek ve kadın kıyafetleri, arabesk süslemeler ile tezyin edilmiştir.

6.1.2. Kadın Figürleri

Nüşhanın minyatürlerinde on bir kadın figürü görülmektedir. Kadın figürlerin özellikleri üstte zikredilen erkek figürlerinin özelliklerine yakın benzerlik arz etmektedir. Ancak tüm kadın figürler başörtü ile resmedilmekte olup, sultan ve hükümdar eşlerinin başlarında taç görülmektedir. Örülen uzun saçlar (Resim 23), siyah ince kaş, küçük ağızlar, çekik gözler ve burun ve ağızların kırmızı çizgiler ile resmedilmesi ve yanaklarda küçük kırmızı daireler bulunması kadın figürlerin özelliklerindedir. Bu özellikler, Türk soylarının yüz özellikleri olarak bilinmektedir (Resim 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30). Nüşhanın bazı minyatürlerinde peçe ve yaşmak resmedilmesi, Türk kadınlarının giyim kuşam geleneklerine dayanmaktadır (Resim 31, 32, 33, 34).

6.1.3. Çocuk Figürleri

Nüşhanın sadece f.140v nolu sayfasında çocuk figürü bulunmaktadır (Resim 35). Buradaki altın renkli bir beşikte yatan kundaklanmış bebeğin başının etrafında altın yaldızlı hale çizilmiştir. Bebeğin kundağı açık mavi renkte olup, herhangi bir süsleme ile bezenmemiştir.

6.2. Hayvan Figürleri

Minyatürlerde yirmi dokuz hayvan türü resmedilmiştir. Toplam yüz kırk beş figürden oluşan hayvan figürü envanterinde üç şahin, sekiz leopar, üç at, on yedi aslan, bir ejderha, iki deve, sekiz yılan, iki gelincik, dört maymun, iki koç, bir keçi, yedi kurt, on çakal, üç öküz, bir inek, bir eşek, sekiz karga, üç baykuş, dört tavşan, on yedi bilinmeyen kuş türü, on bir balık, iki ördek, yedi güvercin, üç kaplumbağa, üç ceylan, dört fare, dört fil, iki kedi, bir bülbül ve üç kurbağa yer almaktadır. Birkaç istisna haricinde herhangi bir sembolik anlamları bulunmayan hayvan figürlerinin tasvir edilmesinin lüzumu, hikâyelerin muhtevalarının minyatürlere aktarılmasıdır. Ancak bazı hikâyelerde bazı hayvan karakterleri bulunmamasına rağmen, o hikâyelere ait minyatürde resimleri görülmektedir. Hikâyelerde bahsi geçmeyen ama o hikâyelere ait minyatürlerde resimleri görülen hayvanlar şunlardır: leopar (bir tane, nüşhanın f.63v sayfasında), ayırt edilemeyen kuş türü (on yedi tane, nüşhanın f.52v, f.58v, f.74r-1, f.74r-2, f.93v, f.124v, f.130r, f.161v, f.163r ve f.182v sayfalarında) ve balık (nüşhanın f.93v, f.124v, f.130r ve f.132v sayfalarında). Hayvan figürleri, savaş sahnelerinde bile normal yüz ifadeleriyle tasvir edilmiştir.

¹¹ Kalpak, Kırgızistan'ın millî şapkasıdır. Ne zamandan beri kullanılmakta olduğu bilinmeyen kalpak, bugün genç yaşlı bütün erkekler tarafından, özellikle kırsal kesimde, yaygın olarak giyilir (Bkz.: Gürsoy Naskali, 2001: 284).

Baykuş dışında tüm kuşların başlarının etrafında altın yaldızlı hale görülmektedir. Nüshanın minyatürlerinde, yılan, kaplumbağa ve maymunun başının etrafında hale resmedilmiştir. Ancak nüshada çizilen sekiz yılan figürünün beş tanesi halesiz tasvir edilmiştir. Hayvan figürler perspektiften uzak ve sarı, mor, mavi ve turuncu renklerde tasvir edilmektedir. Aslan karakteri nüshanın hikayelerinde en çok rastladığımız karakter olarak 12 minyatürde görülmektedir. Kelile ve Dimne’de aslan, kendi isteyerek ve ya kandırılarak mazlum hayvanları öldürdüğü için kahraman karakterine sahip değildir. Fil ve deve figürü diğer figürlerden daha çok dikkatli ve gerçeğe yakın resmedilmektedir. Nüshanın minyatürlerinin özelliklerinden biri, hayvanların çiziminde, birbirleri ve insan figürlerine kıyasla boyut oranlarına dikkat edilmemesidir. Karga, zeki ve hilekâr karakterli olarak beş minyatürde resmedilmiştir. Sanatçı nüshanın f.124v sayfasında kurbağaları ayı yavruları şeklinde çizmiştir. Nüshanın f.81v sayfasında, oldukça şaşırtıcı olarak ve başka bir nüshada başka bir örneği bulunmayan, sarıklı kurt figürüne rastlanmaktadır. Nüshada hayvan figürlerinin resmedilmesinde vücutlar tamamen profilden gösterilmiştir. Sanatçı hayvan figürlerini insan figürleri ile aynı orantıda çizmiştir. Ayrıca her türlü hayvan figürünün de aynı orantıda çizilmesi dikkat çekicidir. Minyatürlerde hayvan figürleri ilkel biçimde tasvir edilmiştir. Ancak nüshanın f.52v sayfasında aslan ve tavşan figürlerinin suda yansımalarının profesyonel çizilmesi oldukça dikkat çekicidir.

6.3. Şeytan Figürü

Nüshanın sadece f.117r sayfasında şeytan figürü yer almaktadır (Resim 36). Bu minyatürde şeytan, hırsız uyuyan âbidin ineğini çalmaya teşvik etmek durumunda tasvir edilmiştir. Buradaki şeytan figürü, pembe tenli, sarı başlı (inek başı şeklinde), altın boynuzlu, ellerini göğsünün önünde tutan, kol kısmında “tiraz” adı verilen kol bantları ile resmedilmiştir.

6.4. Bitki Tasvirleri

Minyatürlerdeki bitki figürleri, ağaçlar ve çiçekler olmak üzere iki ayrı başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

6.4.1. Ağaçlar

Minyatürlerde doğayı temsil eden en belirgin unsur, ağaçtır. Nüshanın f.38r, f.52v, f.58v, f.63v, f.69v, f.74r, f.74r, f.89r, f.93v, f.124v, f.130r, f.132v, f.134v, f.143v, f.161v, f.163r ve f.182v nolu sayfalarındaki minyatürlerde toplam yirmi dört ağaç resmedilmiştir. Genellikle doğa ortamı göstermek için resmedilen yeşil ağaçların meyveleri altın ve yeşil, yaprakları siyah ve yeşil, gövdeleri ise pembe renklidir.

6.4.2. Çiçekler

Minyatürlerde iri yapraklı çiçeklerin silik vaziyette olması nedeniyle sayması imkânsızdır. Fakat nüshanın f.2v, f.3r, f.8v ve f.122v nolu sayfalarındaki minyatürlerin haricinde, bu çiçekler tüm minyatürlerde zemin üzerinde farklı renklerde ve genellikle arka fonları doldurmak için resmedilmiştir. Başka bir deyişle, minyatürlerdeki ağaç ve kuşlar gibi zemin üzerindeki çiçek ve yapraklar, tezyinî teferruat olarak sahneyi süslemektedir.

6.5. Nesne Tasvirleri

Nüşhasının minyatürlerindeki nesnelere beşik, sehpa, sürahi, kadeh, çömlek, göl, gökyüzü, ay, pınar, mağara, ateş, bal peteği, taş, değnek, sopa, kama, kamyş, çubuk, mızrak, bina (duvar, kapı), perde, yatak, yastık, battaniye, yaygı, taht, taç, börk, sarık, peçe, bilezik, kemer, tırâz, hayvana özel halhal, hayvana özel sırt takısı, hayvana özel kafa takısı, yular ve heybeden ibarettir. Nüşhanın minyatürlerinde, perde, minder, yatak gibi unsurlar, sahneyi tamamlayan ve kapalı mekânları temsil eden elemanlar olarak kullanılmıştır. Ayrıca nüşhanın çoğu minyatürlerinde resmedilen unsurlar, kompozisyonun dengesini sağlamak amacıyla yer almaktadır.

7. MİNYATÜRLERDE KULLANILAN RENKLER

Or 13506 nolu Kelile ve Dimne nüşhasının minyatürlerinde saydam, parlak ve su bazlı renkler kullanılmıştır. Nüşhanın minyatürlerindeki renkler çoğunlukla gerçeğe uygun biçimde kullanılması yerine, gelişigüzel seçilmiştir. Minyatürlerde başta yeşil ve kırmızı renkler olmak üzere mavi, sarı, turuncu, pembe, siyah, kahverengi, beyaz, altın, gri ve bej renkleri kullanılmıştır. Nüşhada kırmızı, yeşil, beyaz, mavi, kahverengi, siyah ve altın diğer renklerden daha çok görülmektedir. Minyatürlerde tüm renklerin, özellikle yeşil ve kırmızı birbirini tamamlayacak ölçüde kullanılması söz konusudur. Ayrıca bütün levhalarda, altın yıldız rengin kullanılması göze çarpmaktadır. Minyatürlerin arka fonları, kırmızı renk ile kapatılması dönemin önemli minyatür geleneğinden sayılmaktadır. İki istisna haricinde herhangi bir sembolik anlamları bulunmayan renklerin kullanılmasının lüzumu, tasvir monotonluğunu gidermektir. Aynı amacı takip etmesini sağlamak için arka fonlarda yeşil yapraklı çiçekler çizilmiştir. Minyatürlerin arka fonlarının kırmızı renk ile kapatılmasından dolayı, bir veya iki şahsiyet içeren minyatürlerde, figürlerin kıyafetleri için yeşil rengi tercih edilmiştir.

8. RESİM-METİN İLİŞKİSİ

Nüşhanın ilk iki sayfasında olan minyatürlerin dışında, diğer minyatürler vuku bulunan hikâyeleri sahnelenmişlerdir. Ancak hikâyelerin minyatürleri bazen konuşma anlarını bazen de hikâyenin en önemli anını göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, bazı hikâyelerde bazı hayvan karakterleri bulunmamasına rağmen, o hikâyelere ait minyatürlerde resimleri görülmektedir. Örneğin nüşhanın f.63v sayfasındaki minyatürde leopar resmi gereksiz çizilmiştir. Ayrıca nüşhanın f.93v sayfasındaki minyatürde, hikâyenin içeriğine rağmen kaplumbağa ve fare çizimleri bulunmamaktadır. Nüşhanın f.8v ve f.23r sayfalarındaki minyatürde ise ilgili hikâyelerde bahsedilmeyen şahısların figürleri resmedilmiştir.

SONUÇ

Büyük Selçuklular, ilk olarak İran topraklarında bağımsızlığını ilan etmiş sonraları neredeyse bütün İç Asya ve Anadolu'yu da hâkimiyeti altına almışlardır. Selçuklu sanatı, XI. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuyla başlayıp, İlhanlılar, İncülular, Harezşahlar ve Timurlular devri boyunca varlığını ve etkisini kuvvetle sürdüren bir ekoldür. Geleneksel İslam sanatlarının gelişmesi ve doğu ülkelerinin kültürlerinde büyük ölçüde yer alabilmesi, Büyük Selçuklular Dönemi'nin kültür ve sanat politikasının sonucudur. İslamiyet ile birlikte yeni bir çehreye kavuşmuş, geleneksel İslam sanatları içinde özgün bir yere sahip olan minyatür sanatı, Selçuklu Dönemi'nde önceki dönemlerin etkisiyle zenginleşmeye devam etmiştir. Minyatür sanatı, tarih boyunca İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinde önem kazanan bir sanat türü olarak, önemli edebiyat, ilim ve tarih konulu eserleri süsleyip, bu tür eserlere yeni bir kimlik kazandırarak, estetik açıdan değerlerine değer katmıştır. İslam edebiyatının en önemli mensur eserlerinden biri olan Kelile ve Dimne, Bağdat minyatür ekolü başta olmak üzere, hemen hemen tüm İslam minyatür okullarında önemli bir yer teşkil etmiştir.

Kelile ve Dimne nüshalarında yer alan minyatürlerin çoğu, Şiraz ve Tebriz minyatür okullarında hazırlanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, tarihi kaynaklara göre XIII. yüzyılın ortalarında Moğol akınları sonucu "Selçuklu ekolü" özelliklerini taşıyan minyatürlerinin çoğu, yanıp kül olması dolayısıyla, Büyük Selçuklular'dan sonraki döneme ait minyatürler (İncülular devri) bize Selçuklu üslubu, Selçuklu yaşantısı, gelenekleri ve kıyafetlerini tanıtabilmektedir. Bu sebeple İncülular dönemi kapsamında, İngiltere Millî Kütüphanesinde muhafaza edilen Or 13506 nolu ve 707/1308 tarihli Kelile ve Dimne nüshası ele alınmıştır. Söz konusu nüsha, Nasrullah-ı Münşî Şîrâzın tercümesine sadık kalan ve Kelile ve Dimne-i Behrâm Şâhi adıyla bilinen nüshadır. Nüshada bölümlerin başlığı Arapça'dır. Dürüstlük, sözünde durma ve iyilik yapmak gibi erdemli davranışların işlendiği Kelile ve Dimne'deki hikâyelerde, hakka ve hukuka aykırı davranış, acımasızlık, câhillik ve uydurukçuluk gibi kavramların kötülüğü üzerinde durulmaktadır. Devlet yöneticilerine önemli öğütler vermek amacıyla yazılan eser, ahlâkî değerler ve adalet kavramını içermesinden dolayı, İslam kültüründe daima minyatür sanatıyla bir araya gelmiştir. İlhanlı sonrasında İran minyatürü mahallî devletlerin ve hânedanların himayesinde gelişme göstermiştir. Bunların başında gelen İncü hânedanı dönemi, XIV. yüzyılın ilk yıllarında Irak'la irtibatı olan ana hususiyetleriyle mahallî bir anlayışa sahip çok renkli minyatürleriyle tanınmaktadır. İlhanlı hükümdarlarının siparişleri sonucu XIII. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış bazı eserlerle Selçuklu resim geleneğini devam ettirirler.

Bu dönemde İncülular, Celayirliler ve Muzafferiler arasında iktidar mücadeleleri devam etmesine rağmen Şiraz şehri sözü edilen karışıklıklardan en az etkilenen yer olarak sanatçılar açısından en güvenilir mekan olmuştur. Ebu İshak'ın büyük bir kütüphanesi olduğu ve orada minyatür sanatçıları, hattatlar ve tezhipçilerin nüshalar üzerinde çalıştıkları söylenir. Dönemin yaşanan güç kargaşalarının sanat üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerin sonucunda çalışılan minyatürlü nüshaların boyutlarının küçülmesine neden olmuştur.

İran Büyük Selçuklu minyatür ekolünü yansıtan İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne'sindeki minyatürler, İncülular yönetimi sırasında, yüzyıllar boyunca İran'ın kültür ve sanat başkenti olarak bilinen Şirazda hazırlanmış dönemin son derece değerli ve nadir eserlerinden biridir. İncülular devrinden günümüze gelen minyatürlü yazmaların en önemlisi sayılan İngiltere Millî Kütüphanesinde muhafaza edilen Or 13506 nolu ve 707/1308 tarihli Kelile ve Dimne nüshasının minyatürlerinde bulunan Selçuklu resim geleneği ile ortak özellikler dikkati çeker. İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne'sindeki minyatürleri, Büyük Selçuklu seramik ve çini sanatının örnekleri ile karşılaştırıldığında, şu özellikler (Büyük Selçuklu Minyatür Sanatının İzleri) ortaya çıkmıştır: Minyatürlerin genellikle metin arasında yer alması, arka fonların saydam ve parlak kırmızı renk ile kapatılması, sıcak renklerin (sarı, kırmızı, turuncu ve bu renklerin tonları) tercih edilmesi, arka fondaki kırmızı zemin üzerinde büyük çiçeklerin çizilmesi, dikdörtgen ve eni az olan çerçevelerde yerleştirilmesi, basit manzaralar ve figürler içermesi, hayvan ve insan figürlerin başlarının etrafında hale bulunması, arka fonda birbirini örtüşen taş parçaların resmedilmesi, insan figürlerin kıyafetlerinin üzerinde süslemelerin yer alması, insan figürlerinin uzun saçlı, yuvarlak yüzlü, çekik gözlü ve küçük ağızlı olarak nakşedilmesi, insan yüzlerinde ağız ve burun kırmızı renk ile çizilmesi, insan ve hayvanın yüzleri üç çeyrek açıdan resmedilmesi, insanların yüzlerinin karakteristik özelliklere sahip olmaması, insan ve hayvanın başlarının bedenden daha büyük tasvir edilmesi ve simetrik kompozisyonların kullanılması.

Önceki dönemlerin minyatürlerinden etkilenen İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne nüshası başta olmak üzere, Şiraz ekolu kapsamında ortaya çıkan minyatürlü eserler, sonraki dönemlerin minyatür sanatı için, temel oluşturması açısından önem arz etmektedir. Nüshanın minyatürleri her ne kadar basit ve ilkel görülse de Irak, Suriye ve Mısır minyatür tarzı ile bağlantılı olmakla beraber, İran minyatür sanatı tarihinde, üslup açısından, Büyük Selçuklu ile İlhanlı dönemi arasındaki bağlantı noktası olarak değerlendirilebilmektedir. Elde edilen değerlendirme sonuçlarına dayanarak, Büyük Selçuklu sanatının izleri, Moğol minyatür sanatı başta olmak üzere, sonraki dönemlerde devam etmiştir. Ancak İncülular döneminden sonraki dönemlerde, minyatürlerin daha detaylı çizilmesi, figürlerin gerçeğe daha yakın tasarlanması, kıyafetlerin süslemeleri, taç ve sarıkların çeşitlerinin ve mimari çizimlerin sayılarının arttığını görmekteyiz. Sonuç olarak, Büyük Selçuklu minyatür sanatından herhangi bir eser mevcut olmamakla birlikte temelini Büyük Selçuklu sanatından alan İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne'sindeki minyatürler, İncülular ve sonraki dönemlerinin minyatür sanatının temel özelliklerinin oluşturması açısından önem taşımaktadır.¹²

¹² KISALTMALAR: İMHKDN: İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne Nüshası / Bkz.: Bakınız / h.ş.: Hicri Şemsi / h.: Hicri / MMA: Metropolitan Museum of Art / DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

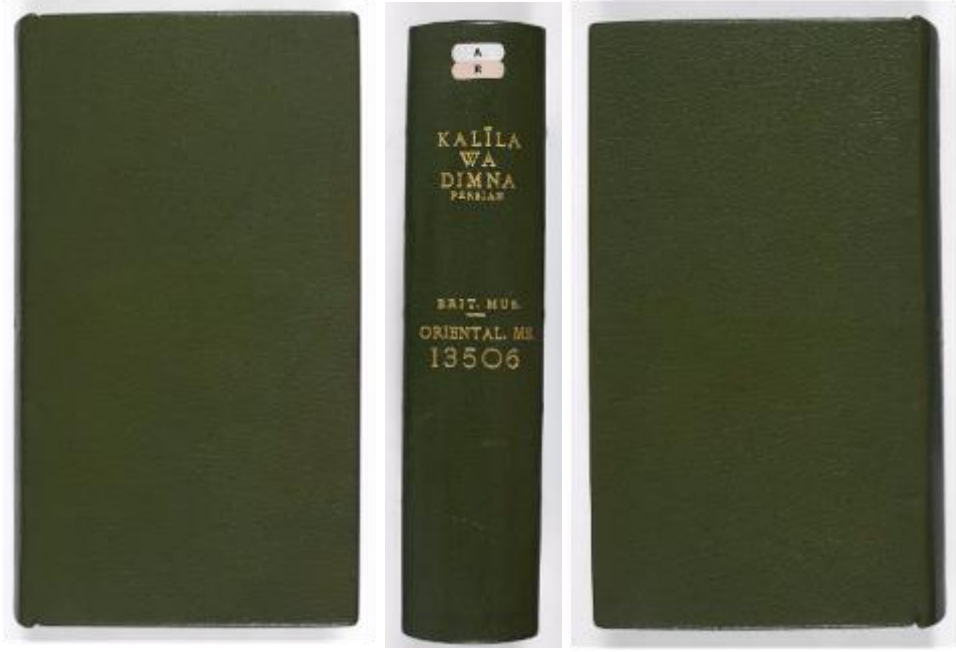
KAYNAKÇA

- AJAND, Y., (1392 h.ş.). *Mekteb-i Nigargeri-i Şiraz*. Tahran: Ferhengistan-i Huner.
- AYETÎ, A., (1346 h.ş.). *Tahrir-i Tarih-i Vassaf*. Tahran: İntişarat-i Bünyad-i Ferheng-i İran.
- BEKSAÇ, E., (1999). “İran”, *DİA*, C. XXII. Türkiye Diyanet Vakfı, *DİA*, 435.
- EL-CÛZCÂNÎ, E., (2011). *Minhâc-ı Sirâc; Tabakât-ı Nâsrî*, Erkan Göksu (çev.). Tokat: Taşhan Kitap Yayınları.
- FAZLULLAH, R., (2013). *Câmiu't-Tevârih; İlhanlılar Kısmı*, İsmail Aka (çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- GÛRSOY NASKALÎ, E., (2001). *Bağımsız Kırgızistan Dügümler ve Çözümler*, Türk dünyası edebiyatı dizisi, C. LXXII. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HUDDARÎ NAYİNÎ, S., (1393 h.ş.). “Nüşhayi Diğere be Hat ve Tezhib-i İbn'ül-Mekarim Hasan”, S. LXII ve LXIII, *Güzariş-i Miras*, 86.
- İBNÜ'L-ESİR, İ., (2008). *el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, Ahmet Ağırakça (çev.), C. X. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- KARAİSMAİLOĞLU, A., (2002). “Kelîle ve Dimne”, C. XXV, *DİA*, 211.
- KURTULUŞ, R., (1999). “İncülular”, *DİA*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, 280-281.
- SANDALCI, S., (2007). “Eskiçağ'da Sağ ve Sağ El Kavramının Taşındığı Anlam”, Afrika Çalışmaları Kongresi, 2607-2615.
- ŞİRAZÎ, L., (1345 h.ş.). *Mecma'ul-Esnafe (Şehr-Aşub)*, Seyid Alireza Müctehidzade (der.). Meşhed: Meşhed Üniversitesi Yayınları.
- ZERKUB ŞİRAZÎ, E., (1350 h.ş.). *Şîrâzname*. Tahran: İntişarat-i Bünyad-i Ferheng-i İran.

Resim Kaynağı

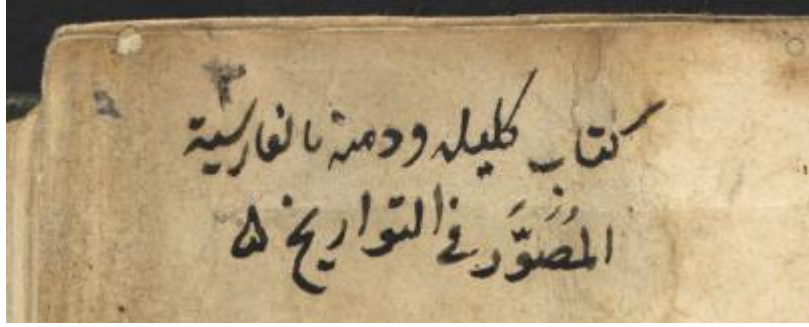
- http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r
- <https://tr.pinterest.com/minepirim/se1%C3%A7uklular/>
- <https://i.pining.com/236x/ae/b5/c5/aeb5c5821113c353bd77f8ee667271ea--stone-work-ancient-artifacts.jpg>
- <https://tr.pinterest.com/minepirim/se1%C3%A7uklular/>
- <https://i.pining.com/236x/a8/54/68/a85468c0a989b69f20a1e865fcf27d42.jpg>
- <https://www.pinterest.dk/pin/525724956487307861/>
- <http://www.kronolojim.com/wp-content/uploads/2019/09/Tu%C4%9Fru1-II.jpg>
- <https://www.pinterest.co.uk/amp/pin/540291286523438912/>
- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453209>

Resimler

Resim 1: İMHKDN'nin Alt Kapağı, Sırtı ve Üst Kapağı,
BL, OR 13506, 1307-1308.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 2: İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.2r.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 3: İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308,
f.128r, f.175v, f.198r ve f.203r.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 4: İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308,
f.4v, f.14v, f.177r ve f.113v

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

f.125v

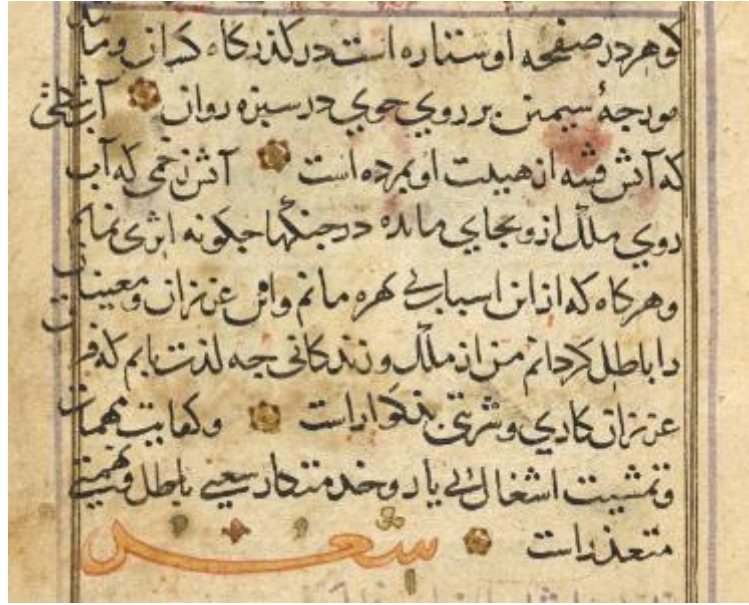

f.206v

Resim 5: İMHKDN, BL, OR 13506,
1307-1308, f.206v ve f.125v

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 6: İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.183r.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

f.2v

f.3r

Resim 7: Kabul Töreni Konulu İki Minyatür, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.2v ve f.3r.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

f.5r

f.209r

f.3v

f.4r

f.4v

Resim 8: Tezhip Çalışmalarını İçeren Sayfalar, ĪMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.3v, f.4r, f.4v, f.5r ve f.209r

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 9: ĪMHKDN'nin Minyatürlerinin Etrafında Çizilen Zencerek Çerçeve, BL, OR 13506, 1307-1308.
Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 10: İMHKDN'nin Ketebesi, BL, OR 13506, 1307-1308, f.209r.
Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 11: Kelile, Dimne, Kurt ve Leopar Tarafından İzlenen Şanzabaya Aslanın Saldırması, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.66v.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 12: Aslanın Eşegi Öldürmesi, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.134v.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 13: Kabul Töreni, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.2v.
Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 14: Kabul Töreni, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.3r.
Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 15: Anuşirvan ve Burzuye, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.8v.
Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 16: Burzuye Anuşirvan'a Kelile ve Dimne Hakkında Rapor Etmesi, İMHKDN, BL,
OR 13506, 1307-1308, f.23r.
Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 17: Aslan ile Leopar, Kurt, Koç (Dağ Keçisi) ve Dimne, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.41r.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 18: Aslan, Koç (Dağ Keçisi), Dimne ve Şanzaba Adlı Bir Öküz, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.44v.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 19: Adamin Karga Yavrularını Öldüren Yılanı Öldürmesi, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.51r.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 20: İMHKDN'nin f.86v Sayfası,
BL, OR 13506, 1307-1308.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 21: Yalan Söyleyen Bazdarın Elindeki Şahinin Aniden Saldırarak Onun Gözlerini Oyması, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.86v.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 22: Moğollar ve Orta Asya Türk Topluluklarında Yırtıcı Avcı Kuşları Evcilleştirme Geleneği

Resim 23: Erkek ve Kadın Figürlerin Saç Şekilleri, İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne Nüshası, BL, OR 13506, 1307-1308.
Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 24: Türk Soyların Yüz Şekilleri.

Resim 25: Büyük Selçuklu Dönemine Ait Büst, İran, Rogers Fund, 33.111.
Kaynak: <https://i.pining.com/236x/ae/b5/c5/aeb5c5821113c353bd77f8ee667271ea--stone-work-ancient-artifacts.jpg>

Resim 26: Büyük Selçuklu Dönemine Ait Büst, İran, Abby Aldrich Rockefeller Collection, 42.25.17.

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/minepirim/sel%C3%A7uklular/>

Resim 27: Büyük Selçuklu Dönemine Ait Büst, İran, MMA, 2014.529.

Kaynak: <https://i.pinimg.com/236x/a8/54/68/a85468c0a989b69f20a1e865fcf27d42.jpg>

Resim 28: Büyük Selçuklu Dönemine Ait Büst, İran, MMA.

Kaynak: <https://www.pinterest.dk/pin/525724956487307861/>

Resim 29: Tuğrul Bey'e Atfolunan Alçı Panel, İran, Rey, XII. Yüzyılın II. Yarısı, Philadelphia Museum.

Kaynak: <http://www.kronolojim.com/wp-content/uploads/2019/09/Tu%C4%9Frul-II.jpg>

Resim 30: Büyük Selçuklu Dönemine Ait Büst, İran, Khalili Collection.
Kaynak: <https://www.pinterest.co.uk/amp/pin/540291286523438912/>

Resim 31: Kadı, Hacamatçı, Ayakkabıcı ve Onun Yaşmaklı Eşi, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.47v.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 32: Türk Kadınların Peçe ve Yaşamak Kullanımı.

Resim 33: Yaşmaklı Kadın Portresi Bulunan Çini, XIII. Yüzyılın I.Çeyreğine Ait, The Kelekian Collection of Persian and Analogous Potteries.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453209>

Resim 34: Resim 198'den detay.

Resim 35: Beşikteki Çocuğu Yılandan Koruyan Gelinciğin Âbid Tarafından Öldürülmesi, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.140v.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r

Resim 36: Şeytanın, Hırsız Uyuyan Âbidin İneğini Çalmaya Teşvik Etmesi, İMHKDN, BL, OR 13506, 1307-1308, f.117r.

Kaynak: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=or_13506_fs001r